

STRESZCZENIE PRACY DOKTORSKIEJ

W rozprawie doktorskiej „Konsekwencje edukacji kobiet – na przykładzie twórczości Gabrieli Zapolskiej” przedmiotem badawczej uwagi jest obraz komplementarności działań edukacyjnych w stosunku do kobiet w drugiej połowie XIX stulecia oraz na przełomie XIX i XX wieku, a więc: edukowanie panien na pensji i w rodzinnych domach, wpływy obyczajowości na system wartości, wymogi społeczeństwa oraz kulturowe wzorce i normy. Materiał badawczy stanowią wybrane utwory Gabrieli Zapolskiej, w których widać najpełniej i najszerzej niszczące konsekwencje edukacyjnych schematów. Określenie ówczesnego modelu edukacyjno-wychowawczego dotyczącego kobiet stanowiło punkt wyjścia do przyjrzenia się różnego typu i rodzaju konsekwencjom (skutkom) – antropologicznym, społecznym, psychologicznym, egzystencjalnym – takiej właśnie kobiecej edukacji, która na przełomie XIX i XX wieku była już przedmiotem licznych dyskusji z racji poważnych przemian społecznych i politycznych oraz coraz głośniejszych wypowiedzi emancypantek. W rozważaniach określono wymiar i skalę, w jakich skomplikowana sieć kobiecych uzależnień, stająca się często przyczyną krzywd, które je spotykają, ale i krzywd, które wyrządzają one innym, jest efektem określonego procesu edukacji, jakiemu w sposób formalny i nieformalny były one poddawane, oraz efektem zniewolenia. Kobiece zniewolenie wynikało z porządku społecznego, ukształtowanego przez patriarchalne struktury, wzmacniane konserwatywno-zachowawczymi postawami, które wiązały kobiety w ściśle określonych rolach i funkcjach, ograniczając ich prawo do samostanowienia i rozwoju. Rozprawa, zwłaszcza w części interpretacyjnej, ma charakter komparatystyczny, zostały bowiem wykorzystane w niej elementy różnych strategii interpretacyjnych – hermeneutyki, dekonstrukcji, psychoanalizy, etyki czytania – z wyraźną dominacją antropologii kulturowej.

Praca składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy został poświęcony Gabrieli Zapolskiej – pisarce, aktorce, buntownicze, dwuznacznej feministce, kobiecie samotnej i nieszczęśliwej. Celem refleksji w tej części pracy było uwypuklenie pewnych ambiwalencji i nieoczywistości charakterystycznych dla pisarki, a także ukazanie wszystkich związanych z jej życiem niekonsekwencji i zawirowań ideowych oraz światopoglądowych, które są również rezultatem systemu kobiecej edukacji.

Rozdział drugi – „Kobieta w rodzinie i społeczeństwie w II połowie XIX wieku” – jest poświęcony miejscu kobiety w rodzinie i społeczeństwie oraz jej edukacji: tej formalnej, instytucjonalnej, realizowanej na pensjach i w domu, ale także nieformalnej, pozainstytucjonalnej, obejmującej schematy i wzorce utrwalone w społecznej świadomości. Na

podstawie tekstów z XIX i początków XX wieku, obejmujących fragmenty publicystyki, pamiętnikarstwa oraz literaturę przedmiotu, zostało nakreślone obyczajowe i kulturowe tło epoki oraz zostały pokazane różnorodne zależności wikłające kobiety i utrudniające im stworzenie autonomicznej przestrzeni, w której mogłyby decydować o sobie.

Rozdział trzeci, „Gry z wyboru – gry z przymusu”, nawiązuje do sytuacji kobiet oraz ich wyborów, będących efektem (nie)przygotowania do życia, braku odpowiedniego kształcenia, podwójnej moralności, nieprawidłowego wychowania domowego i pensyjnego, braku wiedzy na temat higieny, zdrowia, seksualności i ciąży, słowem – niewłaściwej edukacji. Ten rozdział dysertacji stanowi najobszerniejszą część interpretacyjną, najistotniejszą w refleksji o skutkach edukacji kobiet, ukazanych poprzez twórczość Zapolskiej. Jej bohaterki to nieszczęśliwe, rozczarowane, ale i przebiegłe żony, buntujące się panny, kobiety samotne, prostytutki. Niemal wszystkie doświadczają moralnej degradacji. Konkluzja, wynikająca z rozważań w tej części pracy, wskazuje na nieświadomość (lub niepełną świadomość) bohaterek Zapolskiej, których decyzje i wybory stosunkowo łatwo wpisują się w model patriarchalny, reprezentowany przez mężczyzn, a z kobiet czyniący stawkę w „grze”.

Rozdział czwarty – „W majestacie matki” – został poświęcony matkom oraz sposobom, w jaki edukują (wychowują i kształcą) dzieci. Zapolska przypisywała macierzyństwu szczególne znaczenie, stanowiące o istocie kobiecości, ale w swoich utworach ukazywała matki, niebędące dobrymi opiekunkami dzieci, bo albo kochały za mało, albo zbyt mocno, a zarówno brak miłości, jak jej nadmiar oraz ówczesne metody wychowawcze skutkowały krzywdami wyrządzanymi dzieciom. Opresyjne wychowywanie i nieprawidłowe kształcenie (jak pokazuje Zapolska) czyniło z kobiet osoby bezwolne, bierne, pokorne, co skutecznie blokowało ich aktywność (społeczną, rodzinną, erotyczną). W rozdziale tym zwrócono uwagę na różnicę w sposobie edukowania synów i córek, co wyraźnie pokazała pisarka w powieściach i dramatach.

Zapolska uderza w podstawy przekonania, choć nie zawsze czyni to świadomie i konsekwentnie, że tradycyjna rola kobiet przynosi im i społeczeństwu szczęście, bezpieczeństwo, ład i porządek. Jednocześnie ukazuje sztuczność i fałsz takiego świata, na którym wyrasta jedynie poczucie krzywdy, cierpienie, chaos emocjonalny i aksjologiczny, ograniczenie, bezwład, apatia. I nie dotyczy to jedynie kobiet. Pasja, z jaką pisarka odsłaniała wartości pozorne, krytycy odczytywali jako niechęć do ludzi, epatowanie wulgarnością i niemoralnym erotyzmem. Tymczasem było akurat przeciwnie. Cała jej twórczość wyrastała z empatii i głębokiego protestu przeciwko różnym formom krzywd, których przyczyny miały charakter w dużym stopniu banalny, łatwy do likwidacji, o ile potrafiłoby się dostrzec świat

pozorów i schematów kulturowych, a co ważniejsze – miałyby się odwagę im przeciwstawić. Bo i taki rodzaj „edukacji” przyświecał tej twórczości. Ukazane przez pisarkę sytuacje dotyczące ówczesnych systemów wychowania i kształcenia (przede wszystkim) kobiet są okazją do sformułowania krytyki takiej edukacji. Zapolska odczytana kodem antropologiczno-kulturowym ujawnia swą aktualność i skłania do refleksji nad – nie zawsze uświadamianą – wielką rolą edukacyjnych wzorców wpisanych w system kulturowy oraz ich konsekwencjami.